

Dit lespakket is gemaakt in opdracht van het Museum Wierdenland in Ezinge en de Provinciale Bibliotheekcentrale Groningen (PBCG) via bemiddeling van de Geschiedeniswinkel van de Rijksuniversiteit Groningen.

Het Museum Wierdenland stelt zich ten doel de belangstelling voor cultuur-historische waarden in het wierdenlandschap te stimuleren. Met andere woorden, het museum waakt over het Gronings cultureel erfgoed, de wierden.

De Educatieve Dienst van de PBCG verleent diensten aan onderwijsinstellingen met als doel het lezen en het leesplezier te bevorderen en leerlingen te leren omgaan met informatie.

Veel mensen en instanties zijn ons op een of andere wijze tot steun geweest bij het maken van het lespakket: mevrouw L. Fokkema van de Educatieve Dienst van het Fries Museum in Leeuwarden, de heer D. Huizing en mevrouw A.M. Hummel van de PBCG, de heer R.A.V. van Iterson en andere medewerkers van het Museum Wierdenland te Ezinge, de heer P.B. Kooi van het Biologisch Archeologisch Instituut van de RUG, de heer J.J. Meijering van de dienst Ruimtelijke Ordening van de provincie Groningen, mevrouw R.I.A. Nip, vakdidacticus geschiedenis aan de RUG, mevrouw G. Vruchtman van de Educatieve Dienst van het Groninger Museum, de heer F.H. Zandinga, groepsleerkracht van de protestants-christelijke basisschool *De Citer* te Appingedam.

De makers

N.J. Akfidan
P.J. van de Pol
K.J. Zandinga

Inhoud

Voorwoord	1
Inleiding	2
Aanwijzingen per les	3
Antwoordbladen	6
Toets	8
Verantwoording van het lespakket	10
Literatuurlijst	13
De wierde door de eeuwen heen	14

Inleiding

Voor u ligt het lesmateriaal over wierden in de provincie Groningen. Het is bedoeld voor de onderbouw lbo/mavo (basisvorming niveau 1) en voor de hoogste groepen van de basisschool.

Dit lespakket vult een hiaat op in het aanbod van onderwijsmateriaal over de landschaps-geschiedenis van Groningen. Daarnaast bestaat er nauwelijks lesmateriaal in het kader van de nieuwe basisvorming.

De opbouw van het lespakket bestaat uit een zestal lessen, waarvan de eerste drie basislessen zijn waarin de wisselwerking tussen mens en natuur de rode draad is. Deze lessen zijn chronologisch van opbouw. Bij de derde les komt een ~~diagram~~ serie beschikbaar. De lessen 4 en 5 zijn thematisch opgezet. Les 6 bestaat uit een afrondende toets voor de leerlingen. In deze handleiding is de toets zodanig afgedrukt, dat u deze vrij kunt kopiëren.

DIT IS een
DVD →

De bijbehorende docentenhandleiding geeft informatie over de basisvorming, de didactiek, de lessen, antwoorden, werkvormen enzovoort. De handleiding biedt u de mogelijkheid om optimaal gebruik van het lespakket te maken.

De docentenhandleiding bestaat uit drie delen. Het eerste deel is een algemene inleiding, deel twee betreft de lesaanwijzingen. Het derde deel bevat de bijlagen, een serie tekeningen van de hand van de heer P.B. Kooi. Deze tekeningen geven een speelse visualisering van de ontwikkelingsgeschiedenis van de wierde. Ook deze tekeningen kunt u vrij kopiëren.

In de literatuur (en elders) bestaat verwarring over de benaming van de door de mens opgeworpen woonheuvels. Met andere woorden, gebruik je het woord terp of wierde? Er bestaan drie redenen om de voorkeur te geven aan de benaming wierde:

- * Wierde is het oudste woord.
- * Wierde is een Gronings woord.¹
- * Terp betekent niet: opgeworpen woonheuvel, maar dorp. ²

Noten

¹ Niemeijer, J.A.. *Land van terpen en dijken*, p. 10-11

² Boersma, J.W.. *Terpen. Mens en milieu*, p. 7

🗣️ Les 1

Doelstellingen

De leerling begrijpt waarom groepen mensen rond 600 voor Christus vanuit het tegenwoordige Drenthe naar de noordelijke kustgebieden zijn getrokken. De leerling kan de begrippen zandverstuiving, kwelder, veeteelt, akkerbouw, inklinking en ijskappen in eigen woorden weergeven. De leerling is in staat een duidelijk voorbeeld te geven van een menselijke overwinning op de natuur. De leerling heeft idee van tijd en chronologisch inzicht.

Beginsituatie

De hoogste groepen van de basisschool en de eerste klassen van de onderbouw lbo/mavo zijn gewend aan teksten. De leerling heeft over het algemeen weinig idee van tijd. Alles is vroeger!

Tijdsindeling

0 - 20 minuten: Het klassikaal lezen van de tekst. De leraar geeft uitleg bij moeilijke begrippen.

20 - 45 minuten: Het maken en behandelen van de opdrachten.

Werkvormen/leeractiviteiten

Klassikaal lezen.
Klassikaal uitleggen.
Opdrachten individueel maken.
Opdrachten klassikaal behandelen.
Individueel lezen.
Rekenen.
Kleuren.

🗣️ Les 2

Doelstellingen

De leerling weet waar de eerste boerderijen stonden en waarom ze daar geplaatst werden. De leerling kan een aantal materialen opnoemen waarmee men de boerderijen maakte. De leerling is in staat de reden te geven voor het ontstaan van wierden. De leerling kan een aantal akkerbouw- en veeteeltproducten opnoemen. De leerling kan in eigen woorden vertellen wat de wierdebewoners in hun tijd met afval deden en wat dat te maken had met het ontstaan van grotere wierden (dorpswierden). De leerling kan de vier wierdetypen onderscheiden. De leerling kan werken met de atlas.

Beginsituatie

De leerling beschikt over de basiskennis van les 1. Aangezien de leerling moeite kan hebben met een concrete voorstelling van het vroegere wierdenlandschap en haar ontwikkeling, is het van belang om visuele informatie aan de teksten toe te voegen. Daarom hebben wij voor veel plaatjes gekozen die de tekst van les 1 picturaal herhalen en les 2 ondersteunen.

Tijdsindeling

0 - 15 minuten: Het klassikaal lezen van het eerste gedeelte van de tekst tot aan de kolom basiskennis. De leraar behandelt elk plaatje en wijst op de relatie met de vorige les.

15 - 20 minuten: Het maken en behandelen van opdracht 1.

20 - 45 minuten: De leerling leest zelfstandig het tweede gedeelte van de tekst en maakt de resterende opdrachten. De docent behandelt de opdrachten. Voor de snelle leerling is de extra opdracht bedoeld.

Werkvormen/leeractiviteiten

Klassikaal lezen.
Klassikaal plaatjes behandelen.
Opdrachten individueel maken.
Opdrachten klassikaal behandelen.
Individueel lezen.
Individueel werken met de atlas en het woordenboek.

Les 3

Doelstellingen

De leerling leert gericht kijken naar een afbeelding. De leerling is in staat een verband te leggen tussen een schematische tekening en een foto. De leerling kan in eigen woorden de begrippen ossenweg, ringweg, valgeweg, rondweg en radiaal patroon uitleggen. De leerling leert een schematische tekening nauwkeurig in te kleuren met als doel de tekening beter te doorgronden. Door visuele herhaling zal de leerling de stof van de afgelopen twee lessen beter begrijpen en zich eigen maken.

Beginsituatie

De leerling beschikt over de basiskennis van de lessen 1 en 2. Hoewel de leerling enig idee heeft over de historische ontwikkeling van de wierde, ontbreekt een totaalbeeld.

Tijdsindeling

D.V.D.
0 - 20 minuten: Het vertonen van de ~~diaserie~~ plus uitleg van de leraar.
20 - 30 minuten: Het behandelen van de lesstof.
30 - 45 minuten: Behandelen en maken van de opdracht.

Werkvormen leeractiviteiten

Les klassikaal behandelen.
Opdracht individueel maken.
Opdracht klassikaal behandelen.
Diaserie.

Diaserie

D.V.D.
U kunt de ~~diaserie~~ lenen bij het Museum Wierdenland of de Educatieve Dienst van de Provinciale Bibliotheekcentrale Groningen.

Les 4

Doelstellingen

De leerling kan het begrip archeologie in eigen woorden uitleggen. De leerling ziet het belang in van het opgraven van voorwerpen en het bewaren er van. Het opwekken van belangstelling van de leerling voor musea en tentoonstellingen. De leerling kan een relatie leggen tussen wierdebewoners en Romeinen. De leerling leert samenwerken in groepsverband.

Beginsituatie

We gaan er van uit dat de leerling niets van archeologie afweet. Het belang van musea en tentoonstellingen is de leerling niet altijd even of helemaal niet duidelijk. De leerling heeft vaak niet in de gaten dat er een historische relatie is tussen het verleden en historische vondsten.

Tijdsindeling

0 - 15 minuten: Het klassikaal lezen en behandelen van de tekst.
Het interpreteren van de twee plaatjes gebeurt middels het onderwijsleergesprek.
15 - 20 minuten: Het indelen van de klas in groepjes van vier.
20 - 45 minuten: De groepjes maken gezamenlijk de eerste vier opdrachten, gevolgd door een klassikale evaluatie.

Belangrijk: De leerlingen moeten goed naar elkaars mening luisteren en samen een antwoord trachten te formuleren.

Werkvormen/leeractiviteiten

Klassikaal lezen.
Klassikaal uitleggen.
Klassikaal behandelen.
Het onderwijsleergesprek.
Groepswerk.
Discussie.

👉 Les 5

Doelstellingen

De leerling weet wat een monnik is en wat hij allemaal deed op een dag. De leerling kan in eigen woorden vertellen waarom de monniken belangrijk waren voor de waterbeheersing in Groningen. De leerling is in staat de relatie te leggen tussen monniken en het feit dat de bouw van wierden stopte. De leerling kan in eigen woorden zeggen waarom vele wierden afgegraven en verkocht zijn. De leerling weet het doel van de monumentenwet te verwoorden.

Beginsituatie

De leerling weet over het algemeen niet dat monniken zich bezighielden met de bouw van dijken. De leerling is zich er niet van bewust dat Groningen veel meer wierden bezat dan tegenwoordig. De leerling heeft waarschijnlijk nog nooit van de monumentenwet gehoord.

Tijdsindeling

0 - 15 minuten: Het klassikaal lezen en behandelen van het eerste gedeelte van de tekst tot aan de paragraaf betreffende de monumentenwet.

15 - 25 minuten: Het individueel maken en klassikaal behandelen van opdracht 1.

25 - 45 minuten: Het klassikaal lezen en behandelen van de resterende tekst op pagina 13. Relatie leggen tussen de basis-kennis en de drie plaatjes. Het individueel maken van de opdrachten en klassikaal nakijken.

Werkvormen/leeractiviteiten

Klassikaal lezen.

Klassikaal uitleggen.

Klassikaal behandelen.

Opdrachten individueel maken.

Opdracht klassikaal maken.

Opdracht klassikaal behandelen.

Doel monumentenwet individueel verwoorden.

👉 Les 6

Toets

De eindtoets komt overeen met het niveau van de basisopdrachten. Zie verder het vragenblad op pagina 8 van deze docent-handleiding.

Antwoorden les 1

Basisopdrachten

- 1 Wegens zandverstuivingen en overbevolking.
- 2 Ze bouwden woonheuvels, wierden.
- 3 We gaan uit van 1995, dat betekent $1995+600=2595$ jaar.
- 4a $a = 600$ voor Christus, $b = 0$, $c = 1000$ na Christus
- 4b De lijn tussen a en c moet gekleurd worden.
- 4c De wierdentijd duurde 1500 jaar. We gaan uit van 500 voor Christus als begin van de wierdenperiode.

Extra opdrachten

- 5 Let op het eigen woordgebruik van de leerling. Vermeldt hij/zij de juiste materialen enzovoort.

Antwoorden les 2

- 1 $1 = c$, $2 = a$, $3 = b$, $4 = d$
- 2 *Hond*: jacht, bewaken, gezelschap.
Kat: vangt muizen, ratten, gezelschap.
Paard: lastdier, rijdier, trekken van een kar.
Rund: melk, vlees, huid, botten voor gebruiksvoorwerpen, trekdier.
Kip: eieren, vlees, veren/dons.
Varken: vlees, opeten van afval.
Schaap: wol, melk, vlees, mest.
- 3a Geen jacht op: lama, dinosaurus, kameel.
- 3b Pijl en boog, speer, katapult/slinger, stenen, bijlen, strikken.

Extra opdrachten

- 4a 49e/50e druk Grote Bosatlas. Titel: reliëf.
- 4b Woordenboek (Koenen) geeft de volgende definitie: reliëf is verhoogd beeld-, drijf- of gietwerk, dat uit de achtergrond is opgeheven. Toegepast op het landschap is reliëf een grote afwisseling in hoogten en laagten.
- 4c Niet op het wad.
- 4d Ze liggen tegenwoordig wel op het vroegere wad.
- 4e Er zijn nu dijken en vroeger niet. Het land is groter geworden, het wad is kleiner geworden. Met andere woorden, het begrip wad van vroeger komt niet overeen met nu.

Antwoorden les 3

Diaserie

Korte uitleg per dia.
Geef kijkopdrachten.
Deze les bevat geen extra opdrachten, omdat de kijkopdrachten al voldoende zijn (tijd, overvoering).

- 1 Wijs de leerlingen op de kerk in het midden.
- 2 Dit is een luchtfoto van het dorpje Spijk. Uniek is de gracht om de kerk.
- 3 Let op het type woningen.
- 4 Geef aan dat de leerling zo een wierde kan herkennen indien hij of zij in het veld staat.
- 5 Wederom een duidelijk zijaanzicht.
- 6 Let op de overeenkomsten tussen foto en schematische tekening (kerk, rondweg, patroon, enzovoort).
- 7 Zie 6.
- 8 Leg hier de nadruk op het boerenbestaan. De akkers zijn hooggelegen terwijl de weiden laag liggen.
- 9 Schenk aandacht aan het gebruik van natuurlijke materialen.
- 10 Dieren leefden samen met mensen in een boerderij.
- 11 De afgraving van een wierde, zie les 5. Let op het hoogteverschil en de handenarbeid.
- 12 Gevolg van de afgravingen was dat de wierden langzamerhand verdwenen.

Basisopdrachten

- 1a, 1b, 1c**
- 1 kerk
  - 2 boerderij
  - 3 ringweg/ossenweg/rondweg/valgeweg
- 1d** gracht
1e Spijk

☞ Antwoorden les 4

Basisopdrachten

1

- 1 Kam
- 2 Schaar
- 3 Glissen (benen schaatsen)
- 4 Sleutel
- 5 Vaas
- 6 Ketting
- 2 De Romeinen.
- 3 Zie doelstelling(en).
- 4 Ja, ze restaureren en conserveren ook oude voorwerpen.

Extra opdrachten

- 5 Door archeologische opgravingen kunnen opgegraven botten vergeleken worden met botten van soortgelijke dieren nu.

☞ Antwoorden les 5

Basisopdrachten

- 1 Door de aanleg van dijken.
- 2a De vruchtbare wierdegrond kon goed verkocht worden aan boeren die het op hun schrale zandgronden gooiden.
- 2b Er is nu kunstmest.
- 3 Zie definitie.
- 4 Nee, want de wierde is beschermd.
- 5 Bouw van een veestal in een wierde. Goed voor de boer, slecht voor het cultuurlandschap en de eventuele archeologische voorwerpen die zo verloren gaan.

Extra opdrachten

- 6 Het vernielt de structuur van de wierde en waardevol archeologisch materiaal kan verdwijnen - door verpulvering - met het heien en leggen van fundamente.
- 7 Deze persoon overtreedt dan de monumentenwet en zal dienovereenkomstig bestraft worden.
- 8 De voorwerpen blijven in de staat waarin ze op dat moment verkeren. Het wachten is dan op de komst van betere archeologie-methoden. De wierde maakt deel uit van het cultuurlandschap dat Groningen zo uniek maakt.

Vragen les 6

Lees de onderstaande vragen goed door. Geef een zo kort mogelijk antwoord. Als je een vraag niet weet, sla deze dan eerst over en ga verder met de vragen die je wel weet. Als je nog tijd over hebt, controleer dan of je alle vragen beantwoord hebt en kijk dan je antwoorden een keer na. Elke vraag levert een punt op. Succes!

1

Rond het jaar 600 voor Christus trokken veel mensen uit Drenthe naar de noordelijke kustvlakten.

Geef twee oorzaken waarom die mensen met al hun bezittingen op zoek gingen naar nieuwe woongebieden.

2

De nieuwe kustbewoners bouwden boerderijen met de materialen die ze uit de natuur haalden.

Noem drie van deze materialen.

3

De kustbewoners gingen na verloop van tijd wierden bouwen.

Wat is een wierde en waarom werden ze gebouwd?

4

Er zijn verschillende soorten wierden. Twee ervan zijn de dorpswierde en de huiswierde. Welke van de twee is het grootst?

5

Maak een tekening van een dorpswierde vanuit een vliegtuig gezien. Teken in elk geval de volgende dingen: 6 boerderijen, een kerk en een ossenweg. Denk aan het radiaal patroon.

6

Bedenk een titel voor de volgende tekst: Tegenwoordig zijn er veel minder wierden dan vroeger. Dit komt omdat 100 jaar geleden vele wierden zijn afgegraven. De wierdegrond was door de mest die erin zat erg vruchtbaar. Drentse boeren wilden deze grond graag kopen om hun akkers ermee te bemesten.

7

Men kon de wierden afgraven, wanneer er bijna niemand meer op woonde. De wierde was toen als woonplaats niet meer nodig. Geef de reden waarom dit zo was. Vermeld in elk geval het woord monnik in je antwoord!

8

Leg in eigen woorden uit wat met archeologie bedoeld wordt.

9

Geef van de volgende woorden een korte omschrijving: reliëf, het wad, museum, ringweg.

10

Geef een goede reden waarom jij een wierde op de monumentenlijst zou willen plaatsen.

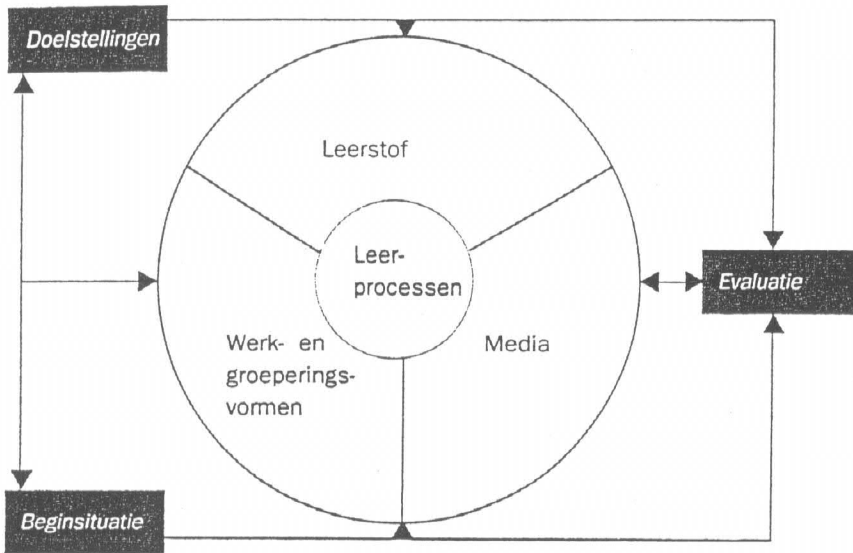
Antwoorden en waardering

- 1**
Zandverstuiving, *0,5 punt*.
Overbevolking, *0,5 punt*.
- 2**
Riet, klei, hout, takken, stro, repen leer.
Drie goede antwoorden is *1,0 punt*. Voor een fout antwoord een halve punt eraf.
- 3**
Wierde: zelfgemaakte woonheuvel, *0,5 punt*.
Gebouwd als bescherming tegen stijgend zeewater, *0,5 punt*.
- 4**
Dorpswierde: het grootst, *1,0 punt*.
- 5**
Let op alle vier elementen, *0,25 punt* per gegeven element.
- 6**
Het woord wierde moet in de titel voorkomen, *1,0 punt*.
- 7**
Monniken begonnen dijken te bouwen. Er was geen overstromingsgevaar meer (functie-verlies van de wierden), *1,0 punt*.
- 8**
De woorden opgravingen, *0,5 punt* en oude voorwerpen, *0,5 punt* moeten genoemd worden.
- 9**
Kwelder: een gebied tussen zee en land.
Museum: een plaats voor het bewaren en bekijken van oude voorwerpen.
Ringweg: weg om een wierde.
Drie antwoorden goed is *1,0 punt*, voor een fout antwoord een *halve punt* eraf.
- 10**
In het antwoord moet 'bewaren' of 'behouden' voorkomen, *1,0 punt*.

Achtergrondinformatie

We kennen regressie- en transgressiefasen. Een regressiefase is een periode waarin het land zich uitbreidt ten koste van de zee. Dit gebeurt middels aanslibbing en kwelder- vorming. Deze kwelders ontstaan langs de randen van het wad, waar op de hoogste delen planten kunnen groeien, die slib en zand vasthouden waardoor op den duur het terrein boven de normale vloedstand uitgroeit. In een regressiefase trokken de Drenten naar de noordelijke kustvlakten om zich daar te vestigen. Er bestaan over dit laatste twee wetenschappelijke theorieën. Eén gaat er van uit dat door zandverstuivingen de oogst- opbrengsten verminderden; gevolg was voedselgebrek. Daarom trokken de Drenten weg naar het Noorden (push-factor). De Drenten hielden vee en kweekten gewas- sen. Hiervoor waren weiland en akkers nodig, wat ten koste ging van de natuurlijke vegeta- tie. Dit alles bracht een diepgaande verande- ring in het natuurlijke plantenklee- de, zodat de wind vat kreeg op de materialen van de ondergrond. De andere theorie spreekt over seizoens- beweiding. Met andere woorden: de Drenten lieten hun vee alleen in de zomerperiode op de noordelijke vlakten grazen en keerden in het najaar terug. Op een gegeven moment hebben ze zich daar permanent gevestigd (pull-factor). De transgressiefase is een periode waarin de zee zich uitbreidt ten koste van het land. Een voor ons belangrijke transgressiefase begon rond 500 voor Christus. Deze veroorzaakte de wierdenbouw. Ook van groot belang was de inklinking. Inklinking is een absolute bodem- daling. Dit betekent dat de verse klei, in de kustgebieden, in volume vermindert doordat water, dat erin zit, onder druk wegstroomt.

Verantwoording van het lespakket

Het didactisch model

Het model

Voor zowel het lespakket als de lessen is bovenstaand schema van toepassing.

Het bovenstaand model bevat de volgende kernbegrippen:

- * Doelstellingen: formulering van het gedrag in termen van kennis, inzicht, vaardigheden, attitudes, die men d.m.v. het lesgeven bij de leerling wil bereiken.
- * Beginsituatie: ontwikkelingsniveau, kennis en motivatie van de leerling in verband met het bereiken van de lesdoelen; ook allerlei andere factoren die van invloed zijn op het lesgeven vallen onder het begrip beginsituatie.
- * Leerprocessen: processen, die in verband met het lesgeven bij de leerling plaatsvinden en uitmonden in duurzame veranderingen in gedrag.
- * Leerstof: het inhoudsaspect van de doelstellingen.
- * Werkvormen: werkwijzen, gericht op het tot stand brengen van leerprocessen met het oog op het realiseren van bepaalde doelstellingen.
- * Media: door de leerkracht gebruikte of aangeboden middelen die helpen de doelen te bereiken.
- * Evaluatie: men onderscheidt produkt- en procesevaluatie; produktevaluatie is de activiteit, die erop gericht is na te gaan welke leerresultaten bij de leerling zijn bereikt; bij procesevaluatie let men op de wijze, waarop het lesgeven en het leren verloopt of is verlopen.

Doelstellingen

Lespakket

Informatieoverdracht over het ontstaan en de geschiedenis van het wierdenlandschap. Het opwekken van belangstelling voor cultuurhistorische waarden. De leerling leren omgaan met informatie. De leerling een idee van tijd en chronologie bijbrengen.

De leerling in staat stellen de relatie te leggen tussen de manier van leven en het natuurlijk milieu. De leerling leren werken met de atlas, dia's, schema's, foto's en tekeningen. De leerling leren samenwerken met medeleerlingen. De leerling leren in eigen woorden informatie weer te geven. De leerling leren een mening te onderbouwen.

Basisvorming

De basisvorming wordt in het WRR-rapport omschreven als:

Het geven van gemeenschappelijke en algemene vorming op intellectueel, cultureel en sociaal gebied, die als grondslag dient voor een verdere ontwikkeling van de persoonlijkheid, alsmede voor het zinvol functioneren als lid van de samenleving en voor een verantwoorde keuze van een verdere scholing of van een beroep.

Daarna worden zeven doeleinden van de basisvorming onderscheiden:

- * Pedagogisch doel, waarbij aan het bijbrengen van blijvende eigenschappen in de persoon wordt gedacht: doorzettingsvermogen, leergierigheid, zelfstandigheid in denken en doen, enz.
- * Ontwikkelingsdoel, het stimuleren van de mogelijkheden van de leerling. Onderwijs moet leerlingen uitdagen.
- * Wetenschappelijk doel, het overdragen van kennisbestanddelen uit de wetenschap.
- * Cultuurpolitiek doel, het overdragen van kennis zodat de leerling keuzes kan maken.
- * Oriënterend en determinerend doel, om een vroege selectie te voorkomen en om vast te stellen welk vervolgonderwijs voor de leerling het geschiktst is.
- * Intergratief-sociaal doel, het leren omgaan met medeleerlingen van verschillende herkomst, cultuur of begaafdheid.
- * Voorbereidend doel, namelijk ter voorbereiding van de keuze voor een opleiding of beroep.

Visie op differentiatie

In dit lespakket wordt gedifferentieerd naar opdrachten. Zo zijn er basisopdrachten en extra opdrachten. De basisopdrachten zijn voor iedereen bestemd. De eindtoets komt overeen met het niveau van de basisopdrachten. De extra opdrachten zijn voor de snelle leerling. De bedoeling van deze interne differentiatie is om aan de intellectuele verschillen binnen de groep tegemoet te komen. Met andere woorden de snelle leerling raakt niet verveeld en eventueel gedemotiveerd (en gaat storend gedrag vertonen) en de minder snelle leerling zal geen informatie missen. De reeds eerder beschreven tweedeling basislessen/thematische lessen komt tegemoet aan de externe differentiatie. De drie basislessen zijn voor alle leerlingen. De thematische lessen kunnen voor de basisschoolleerlingen problemen opleveren. De lessen 4 en 5 zijn dan ook met name bestemd voor de basisvariant lbo/mavo.

Beschrijving van de beginsituatie

Kennis

We gaan er van uit dat de leerlingen niet of nauwelijks kennis hebben van de wierden-cultuur en haar geschiedenis. Eventueel aanwezige kennis is over het algemeen gefragmenteerd.

Houding ten opzichte van de wierde

De leerling weet vermoedelijk niet dat de wierden door mensen zijn gemaakt en al helemaal niet onder welke omstandigheden. De leerling ziet zo'n heuvel vaak als een natuurlijk iets en legt daarom niet de relatie mens - natuur. Daarnaast heeft de leerling moeite met de tijdsbepaling ('alles is vroeger').

Vaardigheden

De leerling is vermoedelijk in staat om in groepjes te werken. De leerling kan over het algemeen niet met een atlas werken. De leerling heeft moeite met het lezen van grafieken en tabellen (tijdbalk). Het observeren van beeldmateriaal (video, dia's enz.) zal de leerling weinig moeite kosten. Gespreksvaardigheden (discussie en overleg) moeten nog aangeleerd worden. Aandacht moet besteed worden aan het naar elkaar leren luisteren, respecteren van elkaars mening en samen tot een oplossing komen.

Visie op mens, maatschappij en onderwijs

Het lespakket gaat uit van een combinatie van twee scholingsconcepten. Deze zijn de bestaansgerichte conceptie en de maatschappijkritische conceptie. Wij zijn van mening dat deze concepten het meest er toe leiden dat de leerling algemeen gevormd wordt, zodat de leerling later een kritische houding in de maatschappij kan aannemen (doel van de basisvorming, WRR-rapport).

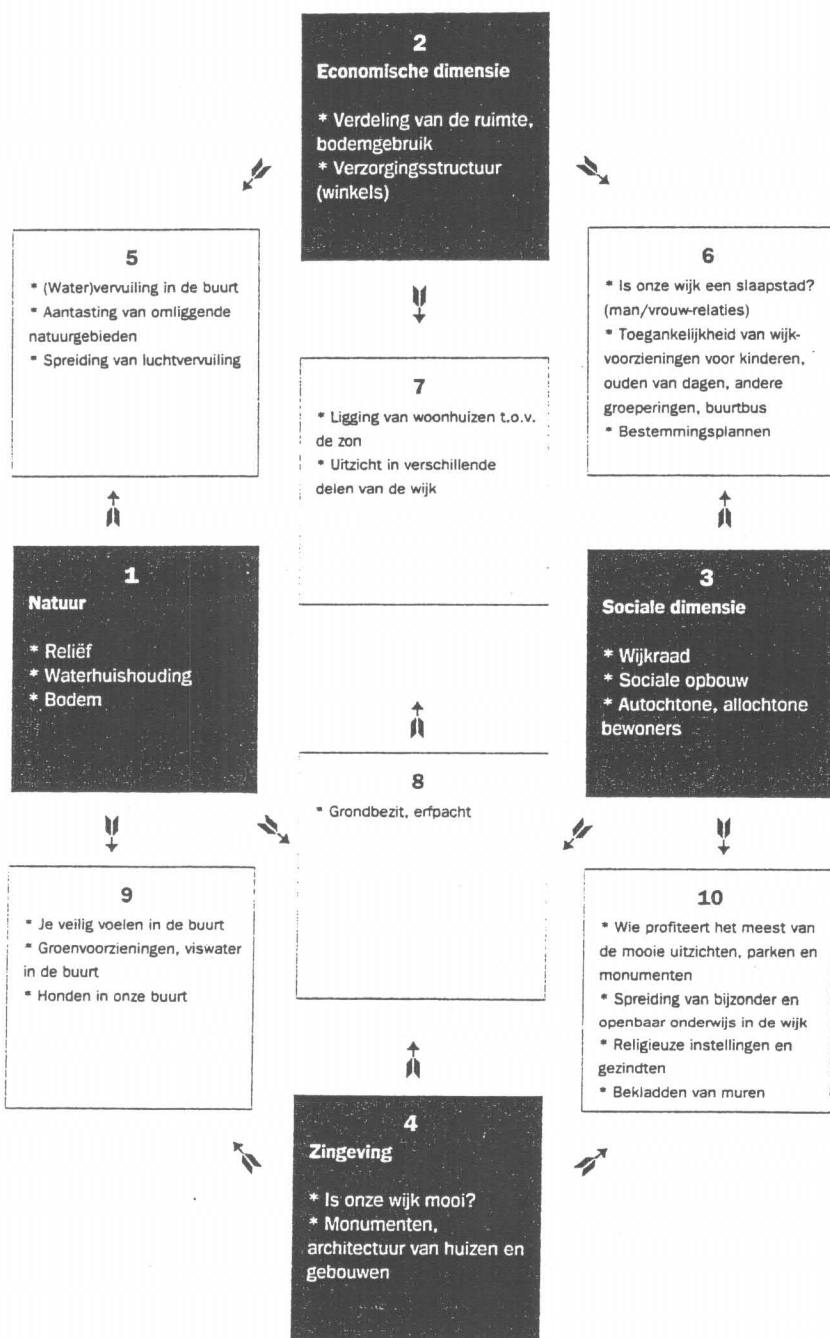
Een houding die bestaansgericht en tevens maatschappijkritisch is, leidt er toe dat (wanneer veel mensen deze houding aannemen) de maatschappij in beweging blijft omdat men steeds weer op zoek gaat naar oplossingen voor maatschappelijke problemen.

Visie op het vak geschiedenis

Het vak geschiedenis is een prima instrument om bestaansgericht en maatschappijkritisch bezig te zijn.

- * Geschiedenis is belangrijk voor het verklaren van hedendaagse fenomenen.
- * Geschiedenis draagt - via analogieën - inzichten aan die ook voor nu van belang zijn.
- * Geschiedenis maakt ons alert op de rol van de traditie in onze maatschappij.
- * Geschiedenis maakt ons bewust van verandering en van de factoren waardoor verandering kan optreden.
- * Geschiedenis kan inzicht in het hedendaagse bestaan van de mens verdiepen, door kennis te laten nemen van het leven uit vroegere eeuwen.
- * Geschiedenis maakt de mens alert ten aanzien van te snelle generalisaties en hypothesen.
- * Geschiedenis geeft zicht op het handelen van de mens in zijn totaliteit.

Uit het voorafgaande volgt dat het vak geschiedenis veel terreinen van het bestaan moet omvatten en deze kritisch moet benaderen. Hieruit volgt, dat in het vak veel spanningsvelden aan de orde komen. Deze spanningsvelden moeten blootgelegd worden om de complexiteit van het bestaan te verhelderen.

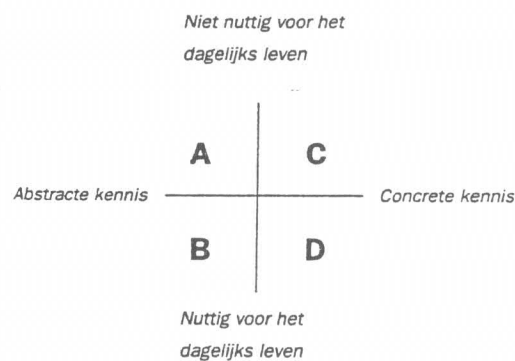

Om het voorafgaande te verduidelijken geven we een voorbeeld. Bezien we het probleem van de ruilverkaveling in relatie met het behoud van het wierdenlandschap dan zien we dat verschillende belangentegenstellingen een rol gaan spelen. De boer wil vooral hoge opbrengsten (economische dimensie). Monumentenzorg wil dat het wierdenlandschap zoveel mogelijk intact blijft (sociaal-culturele dimensie). Tussen de boer en monumentenzorg ontstaat een spanningsveld. Het is belangrijk dat de leerling het spanningsveld herkent en onderkent en open staat voor argumenten van beide zijden. Zo kan de leerling een genuanceerd standpunt innemen (pedagogisch en cultuurpolitiek doel van de basisvorming, WRR-rapport).

Selectie van de leerstof

De leerstof wordt geselecteerd op basis van de spanningsvelden en op het criterium bestaansverheldering. Er wordt gewerkt volgens onderstaand schema. De kennis die de leerling aangeboden krijgt, moet nuttig en relevant zijn voor het dagelijks leven (les 4 en 5). Dit kan ook indirect gebeuren, door de leerling eerst basisstructuren aan te bieden (les 1, 2 en 3).

Kennis

- A** Kennis van de basisstructuren
- B** Inzicht in de eigen omgeving (van de leerling)
- C** Doe-vaardigheden
- D** Maatschappijkritiek

De les mag niet bij A blijven hangen maar er moet meer gebeuren. A, B en C zijn samen nodig om D te bereiken.

Literatuurlijst

Aarts, C.W.J. en H.M.J. van den Bosch
Aardrijkskunde op de basisschool
(Amsterdam 1984)

Bierma, N., A.T. Clason e.a. (red.)
*Terpen en wierden in het Fries-Gronings
kustgebied*
(Groningen 1988)

Boersma, J.W.,
Terpen. Mens en milieu
(Haren 1972)

Dalhuizen, L.G., J.G. Toebes e.a.
Geschiedenis op school
(Groningen 1982)

Educatieve dienst Fries Museum
Lesbladen 1, 2, 3 en 5
(Leeuwarden)

Es, W.A. van
Terpen
(Kampen 1978)

Geerligts, T. en T. van der Veen
Lesgeven. Interne differentiatie in de praktijk
(Assen/Maastricht 1987)

Landelijk Overleg Vakdidactici Aardrijkskunde
(LOVA)
Cursus Didactiek Aardrijkskunde
(Leeuwarden 1986)

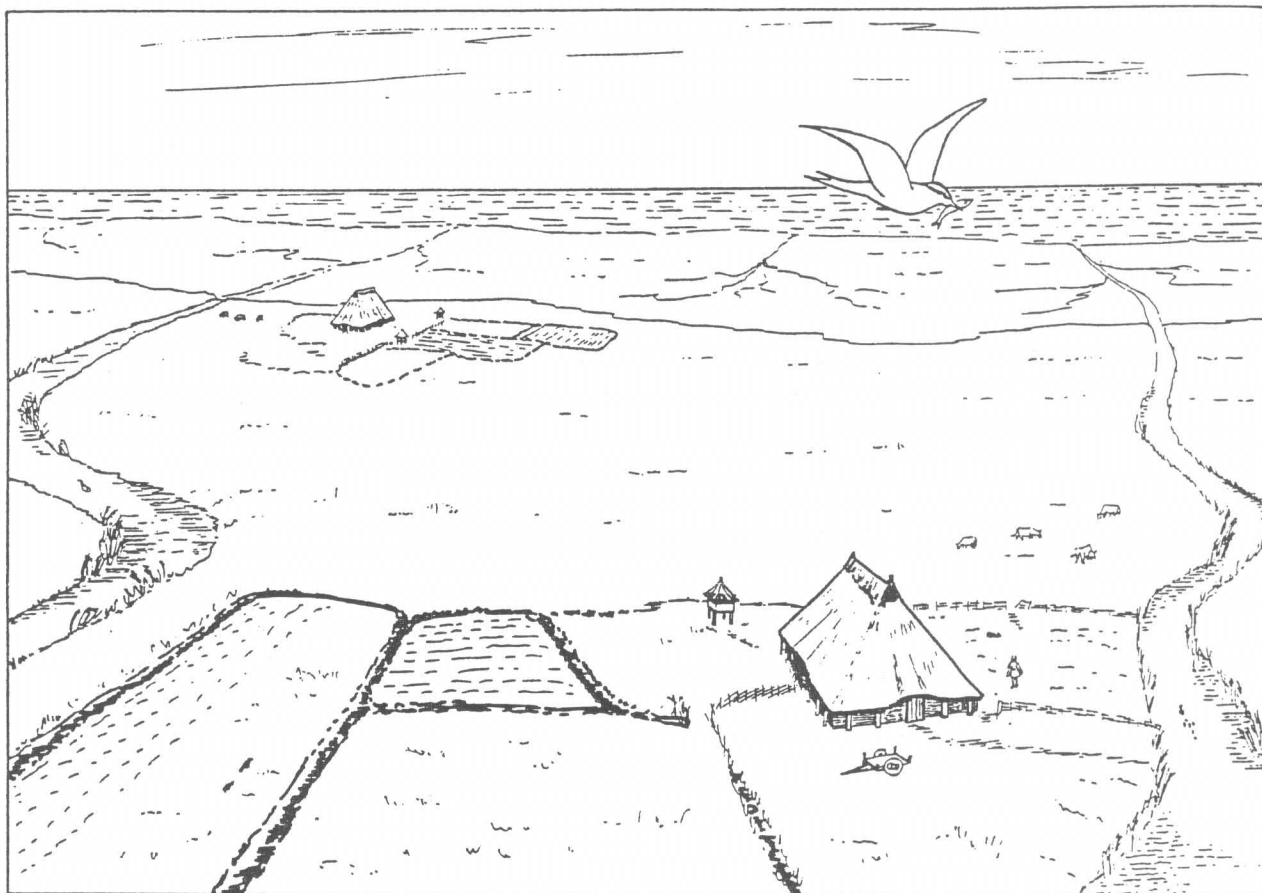
Niemeijer, J.A.
Land van terpen en dijken
(Den Haag 1975)

Parreren, C.F. van
Leren op school
(Groningen 1982)

Reichardt, H.
De Germanen
(Hardewijk 1980)

Toebes, J.G.
Basisvorming. Geschiedenis/staatsinrichting
(Leiden 1989)

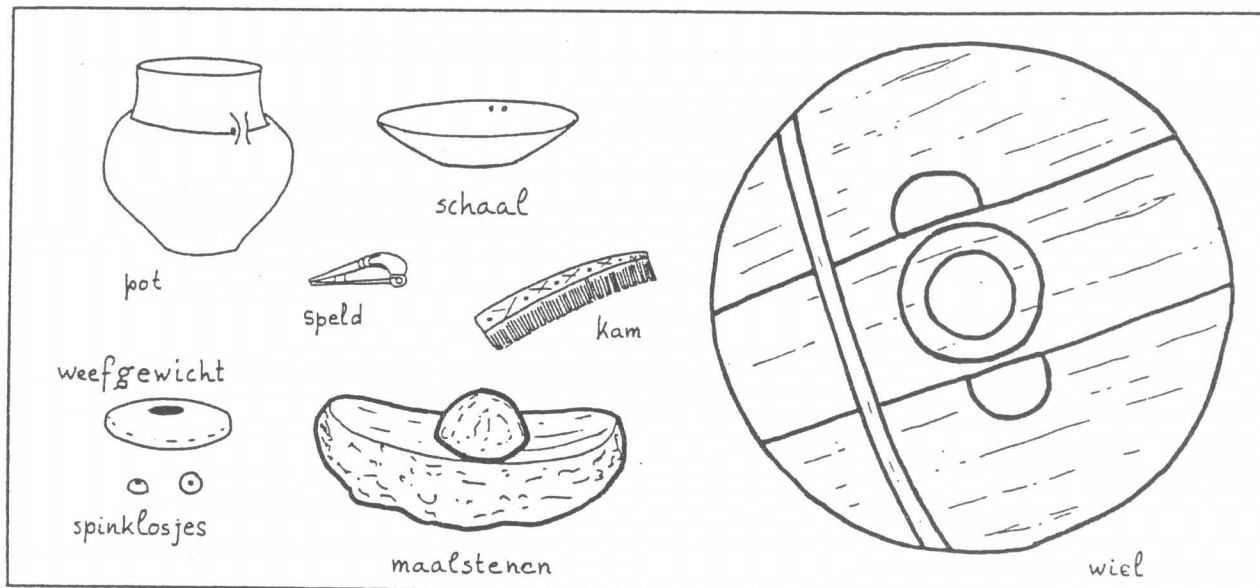
De wierde door de eeuwen heen

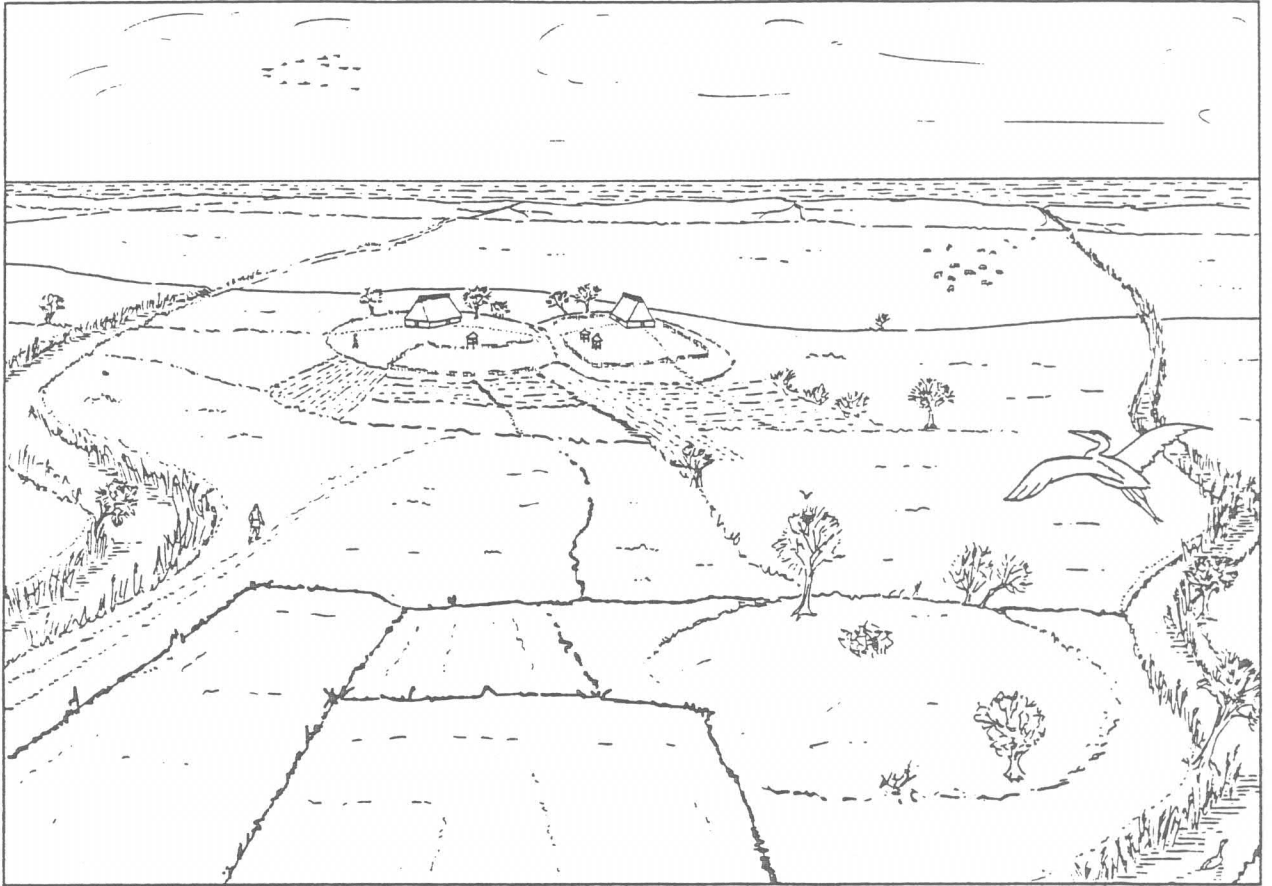

700 – 500 voor Christus

De eerste bewoners

De eerste mensen vestigden zich op de hoogste plekken langs de prieden en aan het wad. Het waren boeren, die leefden van akkerbouw en veeteelt. De huizen waren gebouwd van hout, stro en riet met een woonruimte en een stal.

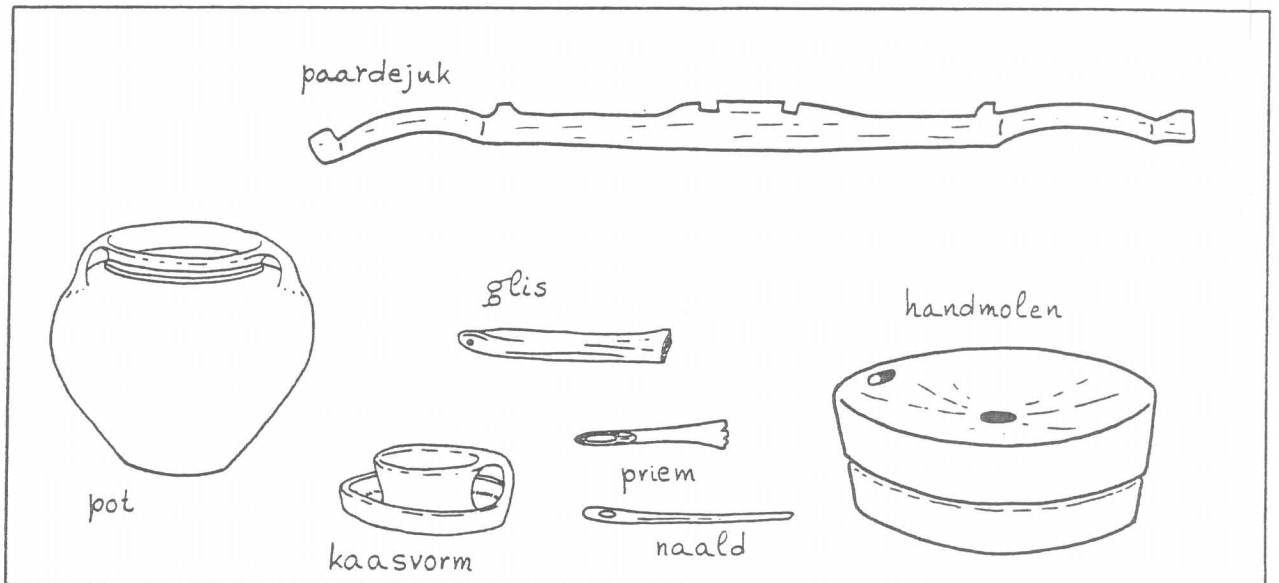

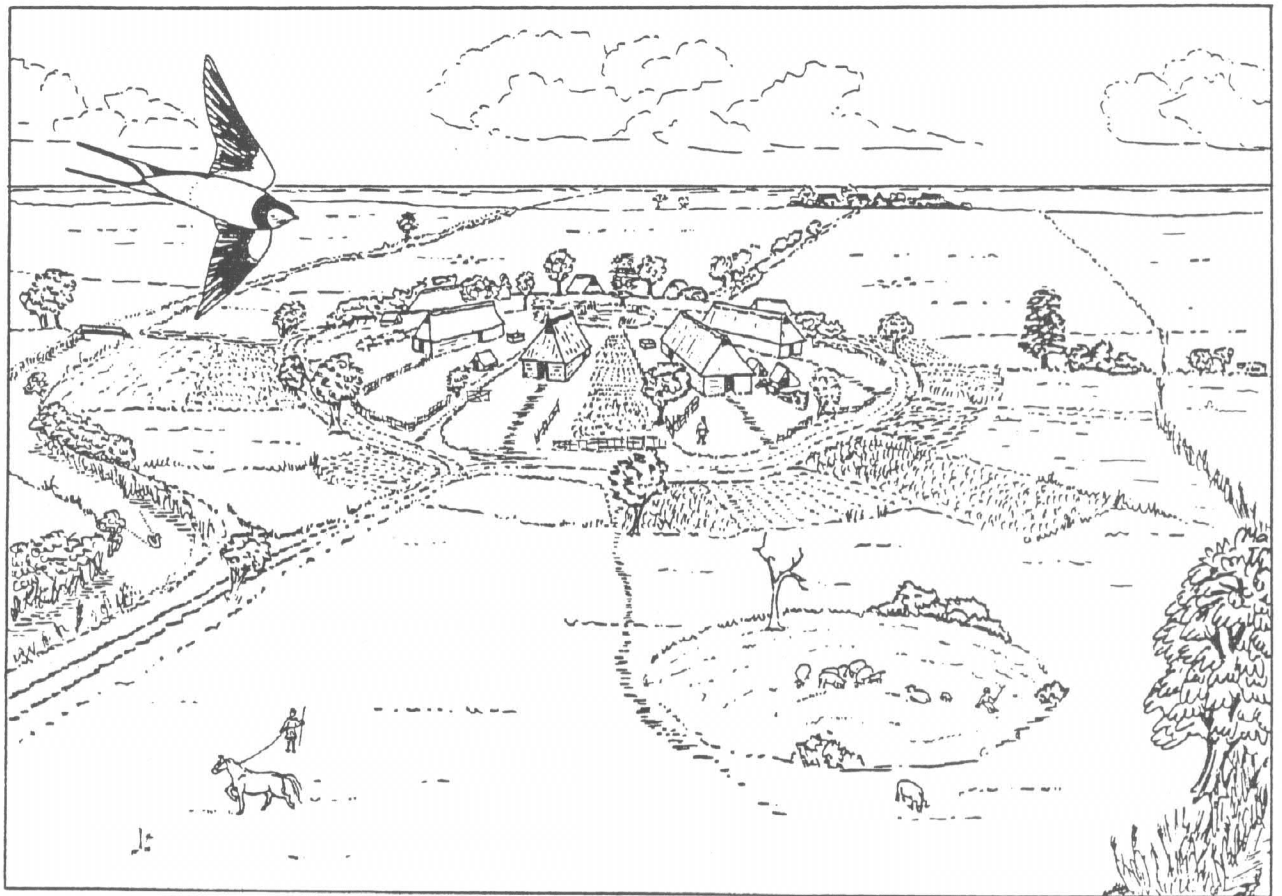

500 voor Christus – begin van de jaartelling

Wierden, terpen, warven

De bewoners bouwden samen heuvels van zoden en klei om hun erf en huis te beschermen tegen overstromingen. Deze woonheuvels worden in Groningen wierde of warf en in Friesland terp genoemd.

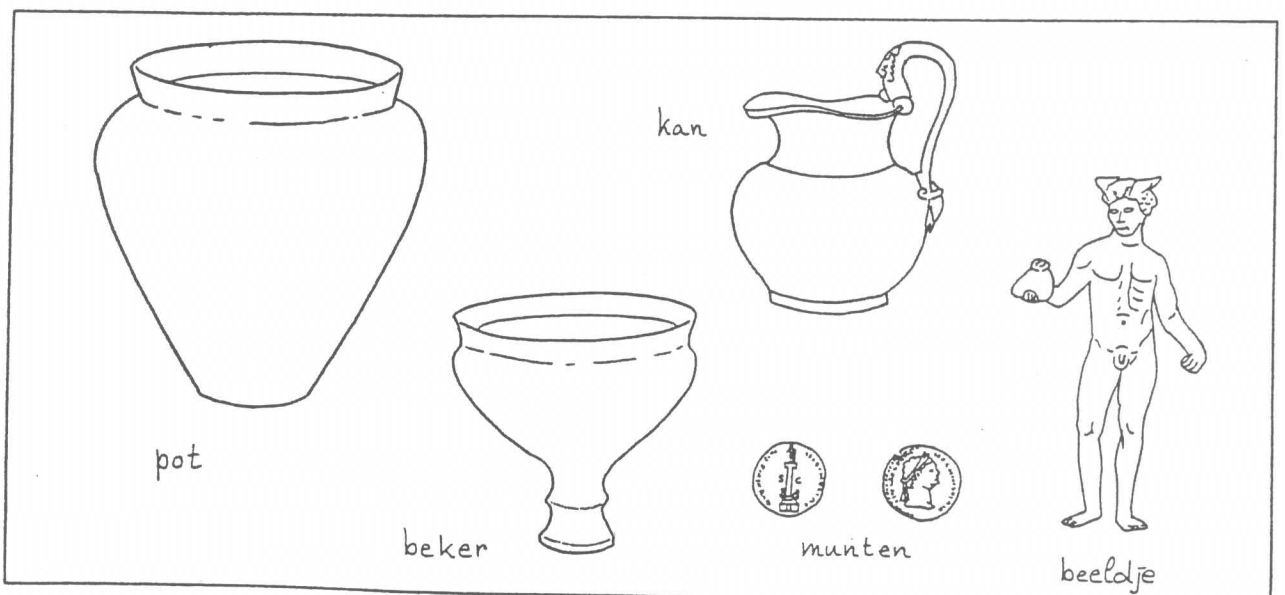

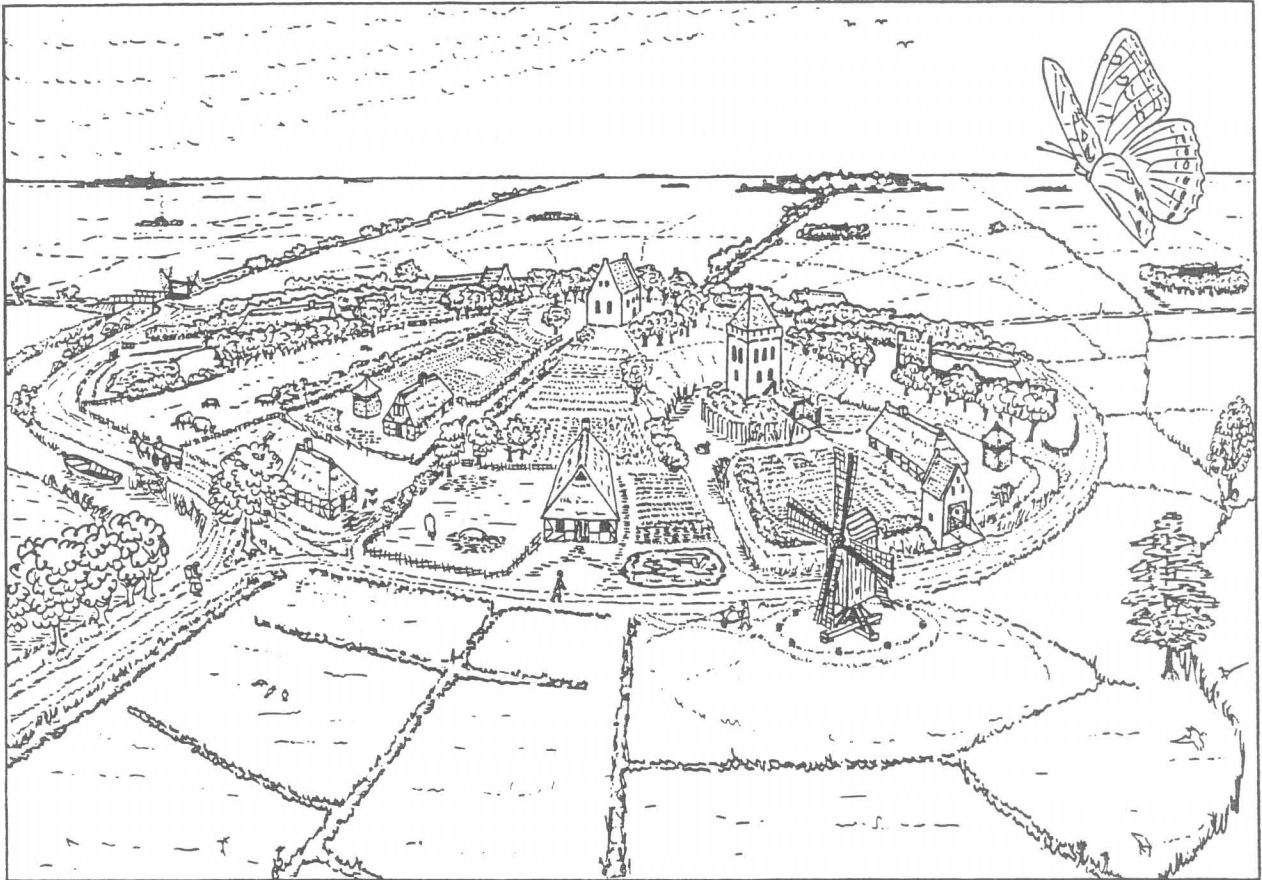

Begin van de jaartelling – 500 na Christus

Een bloeitijd

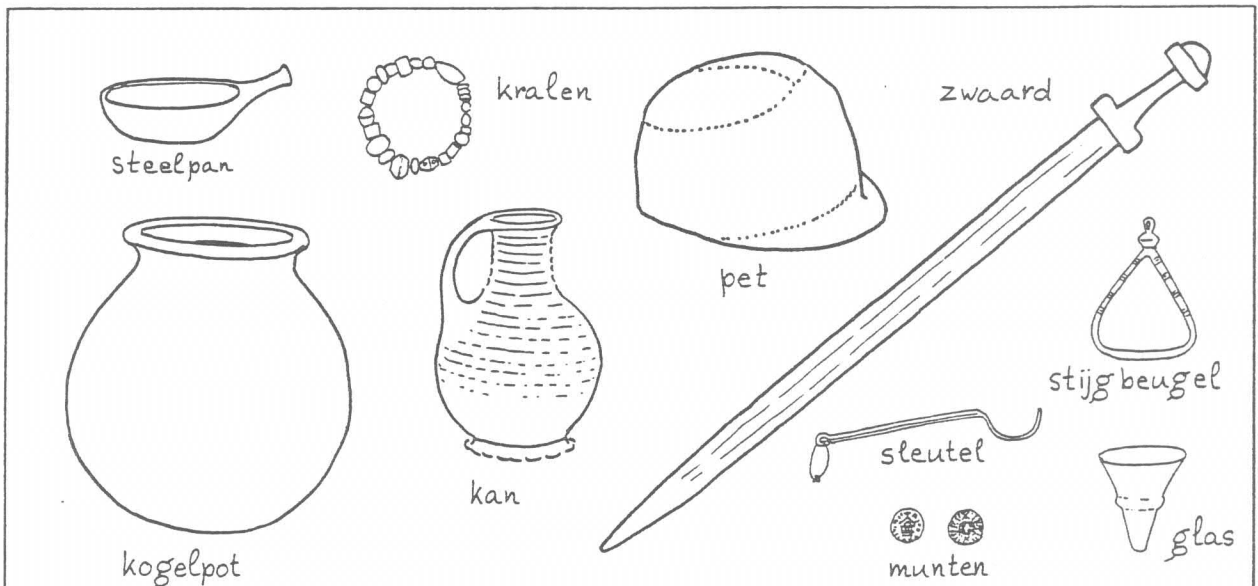
In deze periode van welvaart groeide de bevolking. De wierden en terpen werden uitgebreid voor meer bewoners. Rondom werd een weg of pad aangelegd. De boerderijen stonden met de stal naar deze ringweg of ossengang. Midden op het hoogste punt lag een dobbe met zoet water.

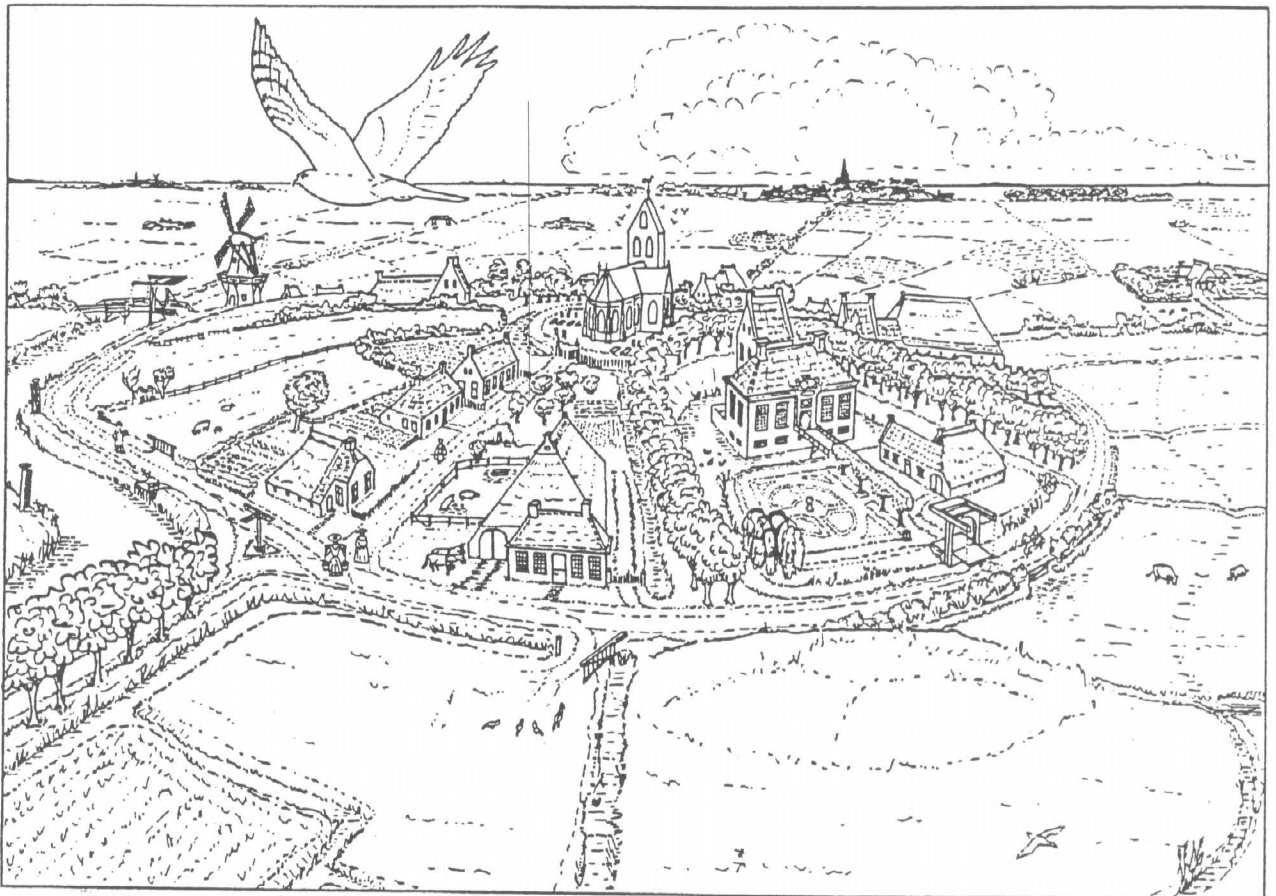

500 – 1500 (De Middeleeuwen)

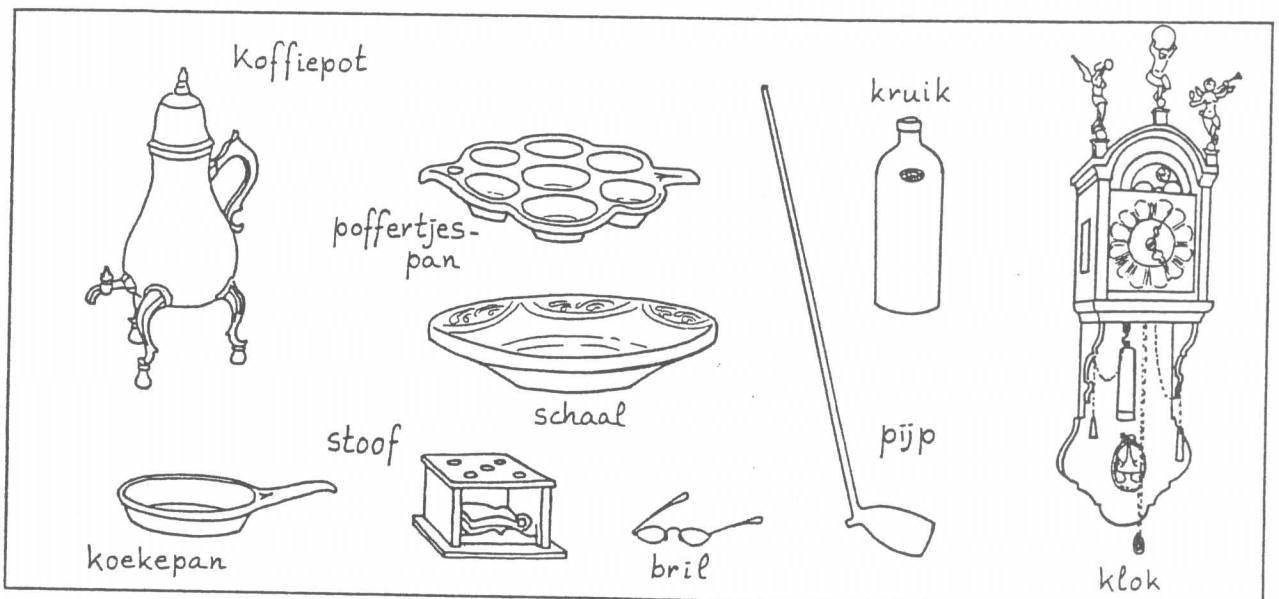
Door de vele overstromingen moesten de wierden en terpen nog aanzienlijk worden verhoogd en vergroot, zodat ook een deel van de akkers op die manier werd beschermd. Op de nieuwe kwelders werden nieuwe wierden en terpen gemaakt. Omstreeks 1000 werden de eerste dijken aangelegd. De bewoners werden tot het Christendom bekeerd en bouwden een kerk midden in het dorp. Rijke boeren hadden een steenhuis of stins als bescherming tegen vijanden.

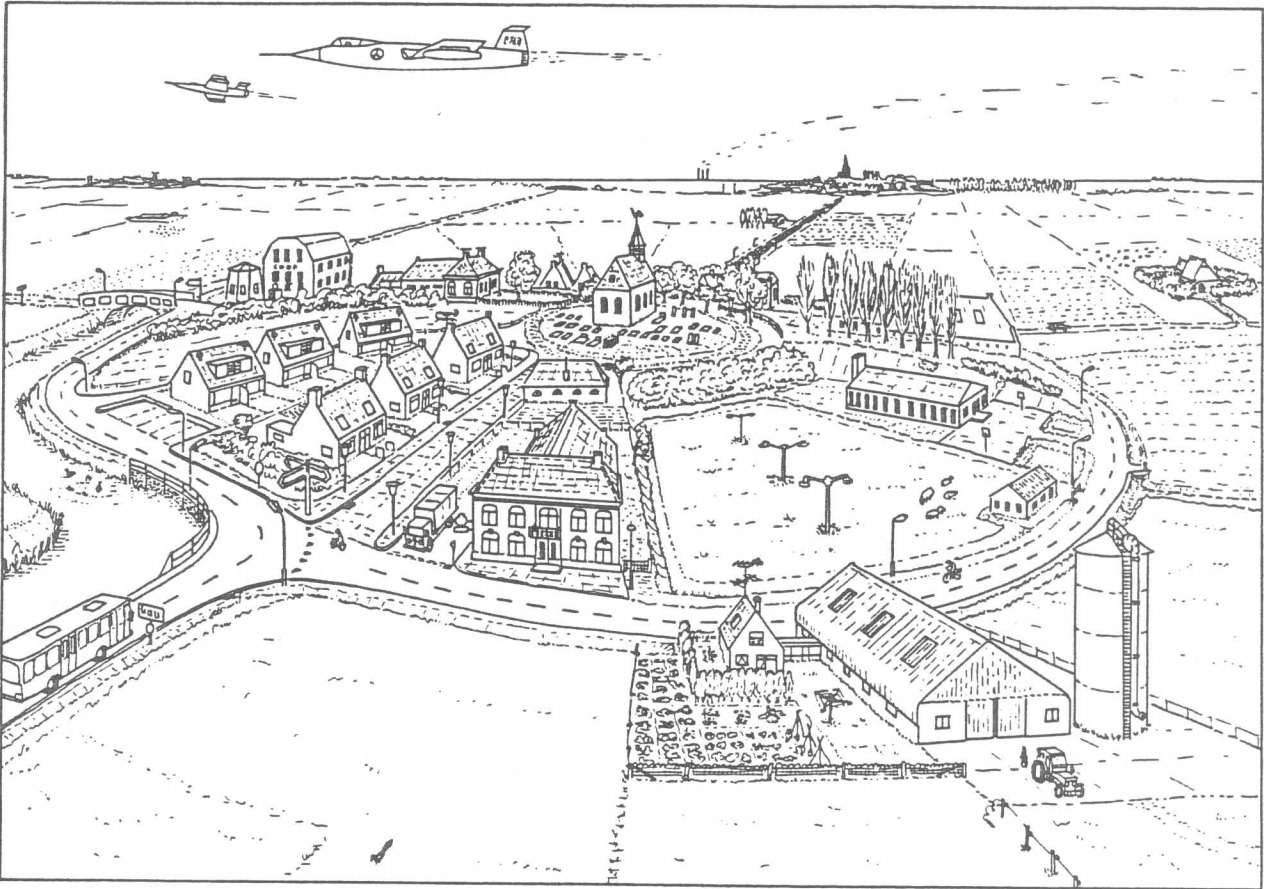

200 jaar geleden

Het aanzien van het dorp veranderde door de vergroting van de kerk en de uitbreiding van het steenhuis tot een adellijke borg of state. Een aantal boerderijen was naar het land buiten het dorp verplaatst. Hun plaats werd gedeeltelijk ingenomen door huisjes van arbeiders, handwerkslieden en bedrijfjes.

1970

Borgen en states werden afgebroken en de wierden en terpen afgegraven om de armere gronden te verbeteren. De oude, bouwvallige kerk was vervangen door een nieuwe en de oude huisjes maakten plaats voor moderne woningen. Door veranderingen in de landbouw nam het aantal inwoners af.

